

הרומנטיציזם בשיאו – יבגני אונייגין

אין ניגוד גדול יותר בתקופות התרבות מאשר בין תקופת הרומנטיציזם לבין תקופתנו. כשזה קשור בתרבות אני אוהב הכל, תרבות עתיקה, מצרים, סין, יפן, הודו, תנ"ך, יוון ורומי, ימי הביניים, דנטה, קלאסית, שיקספיר, רסין ולופה דה וגה, ברוק, ניאו קלאסית, אך במיוחד אני אוהב את שלושת התקופות האחרונות, הרומנטיציזם בסוף המאה ה-18 ובמאה ה-19 כשהשיא בין 1820 ל-1860, הנטרליזם/ריאליזם כשהשיא בין 1860 ל-1900, וכמובן המודרנית עם השיא בין 1900 ל-1940. מלחמת העולם השנייה טרפה את הקלפים ואנו בפוסט מודרניזם.

טוב, זה בהנחה שיש עוד תרבות במקומותינו ולא שקענו ביוון המצולות של הריאליטי, הציניות, השטחיות, האינסטגרם, הטיקטוק, עם מוטת קשב של 6 דקות ויכולת יצירה באורך של ציוץ עם 280 סימנים או 3 שורות. אני מתאר לעצמי אם המורה לספרות (יש עוד מקצוע כזה בבית הספר?) תבקש מהתלמידים לקרוא לשיעור הבא את יצירתו של הלורד ביירון באנגלית CHILDE HAROLD'S PILGRIMAGE שזו פואמה של 128 עמודים על מסעות עלם צעיר וסובל, הכל בחרוזים, ארוך כאורך הגלות עם פחות אקשן מהאיליאדה והאודיסיאה של הומוס.

אם הרומנטיקנים האנגלים קשים לנו ניתן לקרוא את הרומנטיקנים הגרמנים ומה יותר רומנטי מ"ייסורי ורטור הצעיר", הוא כל כך סובל מאהבה נכזבת עד שהוא מתאבד בסוף. יצירתו הנשגבת של גתה כבר הרבה יותר מרתקת אך אני מסופק אם צעיר מודרני כלשהו יזיל דמעה או אף יתאבד כמו גל ההתאבדויות שפקד את אירופה בעקבות פירסום היצירה. המהדרים יוכלו גם לקרוא את הרומן של אלפרד דה מיסה הצרפתי "הוידוי של בן המאה" שנחשב ליצירה הרומנטית האולטימטיבית עם צעיר סובל (מיסה) כי הולך לו יותר מדי עם נשים והוא לא מסוגל לאהוב.

אך כל אלה הם כאין וכאפס לעומת המבחן העליון לסבלנות ומוטת הקשב – האופרה סמירמידה באיטלקית של רוסיני. זה אותו רוסיני של הספר מסביליה המקסים והמבדר, אך עם אופרה רצינית ומשממה באורך של 4 שעות, שלא מביישת אפילו את וגנר, עוד מלחין רומנטיקן, אך הוא ברמה פתולוגית. סמירמידה, שצלחתי אותה במאמצים רבים ועם כמה כוסות קפה שחור, היא דווקא אופרה טובה אך למיטיבי לכת, ההיפך מטיקטוק של הדקה. כפרס על המאמץ הצופה מוזמן לראות סרסואלה ספרדית של שעתיים – מרינה של אמיליו ארייטה, רומנטיקה עממית.

כל היצירות האלה לא מצליחות לשרוד את התרגום וחובה לקרוא, לשמוע או לראות אותן בשפת המקור, מה שמקשה עוד יותר את המלאכה על הישראלי הממוצע אפילו אם הוא שוחר תרבות. כבר מזמן לא מלמדים את בני הנוער את שיקספיר באנגלית, בעולם העסקים כבר לא צריך לכתוב תוכניות עסקיות באנגלית, ובשביל להבין את משחקי הטלוויזיה האלימים ואת השירים המטופשים לא צריך ידיעה רבה באנגלית. כשאני שומע את האנגלית העילגת של יזמי היוניקורן, אני תוהה איך הצליחו להגיע לשוויים של מיליארדים עם אנגלית נקיה כמו הקישון.

בספרי האחרון על התרבות האירופית בשנים 1820-1939, נושא שהוא בשיא העניין על פי מספר הקוראים הרב, אני סוקר את התרבות ובעיקר הספרות בשש שפות התרבות המרכזיות, כשגם עשיתי ניסיון לדרג את חשיבותן אם לא את איכותן – צרפתית, אנגלית, גרמנית, ספרדית, רוסית ואיטלקית. מכל השפות האלה יש לי קושי של ממש לקרוא רק ברוסית, למרות שלמדתי את השפה הקשה מספר פעמים. אי לכך, היה מונח בספרייתי ספר המופת של פושקין "יבגני אונייגין" בחרוזים ומדי פעם קראתי עמוד אחד או שניים ברוסית עם תרגום אנגלי והתייאשתי.

אך אחרי שנחה עלי הרוח הרומנטית, אולי כריאקציה לתרבות הטוויטר, וצפיתי או קראתי את היצירות שהזכרתי (את גתה קראתי בפעם שלישית), שמתי נפשי בכפי וקראתי את יבגני אונייגין שוב, הפעם בתרגום המופת של טום בק בחרוזים לאנגלית. לא התלהבתי במיוחד מהחרוזים, ברוסית זה בטח טוב יותר, אם כי מחלחלות דרכם בכל זאת התובנות החשובות של פושקין. אני תוהה למה אנשים כותבים כל כך באריכות כדי להביע רעיונות כל כך פשוטים, אבל אני נזכר בספרים בני 2200 העמודים שלי ומצדיע לתמציתיות פושקין, ביירון, מיסה, רוסיני, גתה וארייטה.

תודה לאל שאת אונייגין עיבדו לכל מדיה אפשרית, פרט לתרגומי המופת של שלונסקי בעברית, 50 תרגומים באנגלית, אנדרה מרקוביץ', גסטון פרו ונטה מינור בצרפתית, אפילו ז'אק שירק תרגם אותו אך לא פירסם, יש לפחות 12 תרגומים לגרמנית, הידוע מביניהם הוא של פרידריך פון בודנשטט, קסונה תרגם אותו לאיטלקית, אבל

הגדיל לעשות אטורה לה גטו שתרגם אותו ב- 1922 בפרוזה וב- 1950 (איזו סבלנות!) הוא תרגם אותו בחרוזים. התרגומים לספרדית, קטלנית, אספרנטו, סינית ויפנית, הם רק דוגמא לאתגר העצום שהציב פושקין לתרבות.

למזלנו יש לישראל אנשי תרבות רוסים למכביר (אך גם גרמנים, אנגלים, צרפתים, ספרדים, איטלקים, ערבים וכו') ולכן בחרתי להביא בית אחד מתחילת הרומן בתרגומו של אברהם לוינסון: "בקרונ-רצים באבק דר כים/צעיר קל-דעת כה חשב/זכה להיות ברצון שמים/יורש יחיד לכל קרוביו/בלי הקדמות, בלי התמהמה/הואילו נא להתודע/רעי לודמילה ורוסלן/אל הגיבור של הרומן/אוניגין, ידידי מנער/נולד בעיר על הנבה/אולי, קוראי, נולדת בה/או שם לבשת הוד וזהר/שם גם ביליתי את ימי/אך הצפון קשה עלי." את שאר העלילה אתם מוזמנים לקרוא בעצמכם.

להפתעתי גיליתי שדווקא בעיבודים למדיה אחרת מבינים, בימינו לפחות, טוב יותר את העלילה ואת המסרים העמוקים של כוונת המשורר שאקטואליים מאין כמותם גם בימינו, דור הטיקטוק. קודם כל האופרה הנפלאה של צ'יקובסקי שעוד נחזור אליה, אך גם בלט של בוריס אייפמן, ג'ון פרנקו ולנה אוארבך, מוזיקה של פרוקופייף, של גלדסטון, עיבוד דרמטי של כריסטופר וובר ובמיוחד של תיאטרון וכטנגוב, עיבודים לרדיו וכמובן ספר אודיו. האתגר הגדול ביותר הוא בהפקות קולנוע, מ-1911 עד ימינו, אבל בולט במיוחד סרט המעולה של מרתה פינס.

את הסרט כל אחד יכול לראות ביוטיוב בכיכובו של רלף פינס כאוניגין, האח של הבמאית, שהתפקיד תפור לו כי הוא פלגמטי כאוניגין. ביצירתו של פושקין יש הכל, אך בעיקר ההתנגשות בין ארבעת מזגי האדם – אוניגין הפלגמט, טטיאנה "אהבתו" המלנכולית, אולגה אחותה הסגווינית ולנסקי חברו הכולרי. אוניגין הוא האציל הרומנטי ה-BLASE, יש לו הכל והוא אדיש לכולם, הוא עשיר, סנוב, בטלן, בן-המאה המיוסר (בילוי בגולג בימי סטלין ניער אותם מהפלגמטיות). לנסקי חברו הכולרי מזמין אותו לדו-קרב שם יקפח את חייו כמו גם פושקין עצמו.

אולגה קלת הדעת ואוהבת הבילויים, סגווינית החיה את הרגע, שוכחת במהרה את ארוסה לנסקי ונישאת לחייל, נוסח סרטי הבלונדיניות בקולנוע האמריקאי. אך מולה טטיאנה מלנכולית, נוסח גיבורות צ'כוב, החיה בעולם משלה, מדמינת את עצמה נשואה לאוניגין ושולחת לו את מכתב האהבה הכי מפורסם בתולדות התרבות העולמית. כן, פעם כתבו מכתבים ולא ציורים, לא השאירו מסרונים. כך אלפרד דה מיסה ואהבתו הסופרת ז'ורז' סנד המבוגרת ממנו, שעל בסיס הרומן ביניהם כתב את ספרו הנ"ל, ניהלו את הקורספונדציה הכי מפורסמת בתולדות התרבות.

גם הספר יסורי ורתר הצעיר מבוסס על חליפת מכתבים, כמו גם אפוסים רומנטיים רבים. את תרומתי הצנועה לסגנון כתיבה זה הבאתי בפרסום חליפת המכתבים בין זוגתי לביני, שפירסמתי בספר שהקדשתי לה ובאתר שלי. כי בזמן הקצר של 4 חודשים בין ההיכרות לבין הנישואים גרתי בתל אביב כשהיא שירתה כמורה חיילת בנצרת ובין הפגישות בסופי השבוע שלחנו זה לזה עשרות מכתבים. אך איזה אוהבים שולחים מכתבים בימינו? די לראות את הסגנון העלוב של גיבורי חתונה ממבט ראשון שקוראים זו לזה לעיתים שירבוטים כדי להבין שהולך ופוחת הדור.

במרכז יצירת המופת של פושקין עומדים שני מכתבים: המכתב של טטיאנה ליגבני שמגיב בקרירות להשתפכות הרומנטית שלה, לעומת זאת המכתב של יגבני לטטיאנה אחרי שעברה טרנספורמציה והתחנתה בחברה הגבוהה, והפעם היא מגלה כתף קרה ליגבני אם כי היא מודה שהיא עדיין אוהבת אותו, אך מעולם לא תנטוש את בעלה. איזה מזל, לעומת אנה קרנינה (עוד ספר ברוסית של טולסטוי שניצב בשולחני עם יסורי מצפון שהגעתי רק לעמוד 58 שלו ונאצלתי לסיימו באנגלית). אנה נוטשת את בעלה קרנין ובנה, נכנעת לאהבתה לורונסקי ובסוף מתאבדת.

אני כל כך אוהב את המכתב של טטיאנה עד שהוא מופיע בתוכנית האמנותית במחזה שמלווה את ספרי על התרבות האירופית ונקרא במסיבת הסילבסטר 1900 על ידי אולגה קניפר, לימים אשתו של צ'כוב, שניהם מוזמנים כמובן לסלונירית הפריזאית שבביתה מתרחש אירוע התרבות. אולגה קוראת אותו ברוסית כמובן, אך יש בהצגה כתוביות באנגלית, ואני מציין בהנחיות לשחקנית: "משחקת ברוך, באהבה, בתשוקה, בילדותיות, בנשיות, בנחישות, בנואשות, בתקווה, ביסורים." כי כשכתבתי את המחזה דמיינתי באמת את אולגה האגדית קוראת את המכתב.

הדילמה הנצחית הניצבת בפני טטיאנה בין אהבתה לאוניגין לבין נאמנותה לבעלה היא ביסוד הרומן, המחזה, האופרה הרומנטיים. לרוב, הסיום טרגי, שיברון לב כשהאהבה לא ממומשת כמו בסירנו דה ברז'יק של רוסטאן, מוות של הגיבורה בשיא האהבה כמו באאידה, הקרבת החיים של הגיבורה כמו ג'ילדה בריגולטו, רצח האהובה שנששה את הגיבור כמו בכרמן, התאבדות ורטור כשאינו יכול לממש את אהבתו, אהבה הורסת כמו בין ז'ורז' סנד למיסה. כמעט תמיד הרומן הרומנטי אינו "רומן רומנטי" למשרתות כמו בימינו, אלא סאגה טרגית על החמצות.

כאמור, אוניגין הוא רומן על הזדמנויות מוחמצות. לפחות, אולגה הייתה אמיצה מספיק לשטוח את אהבתה בפני יגבני, כך שהיא ניסתה את מזלה, אבל אוניגין שהעריך את כנותה דחה אותה כי הוא לא היה בשל לקשר. רק

כשהיא כבר נשואה ועשירה הוא לפתע מתאהב בה, אולי כי בתת מודע הוא ער לכך שאהבתו לא תוכל להתגשם. כל חיינו הם צמתים של הזדמנויות מושגות או מוחמצות. הרומן הבא שלי יהיה על 12 צמתים בחיי על פי החודשים בהם קרו, כשחיי יכלו לקבל תפניות שונות לגמרי, ובסוף אבנה את הרומן הביוגרפי על ההזדמנות שניצלתי לטובה.

לדעתי, יבגני אונייגין מבשיל ליצירת המופת האולטימטיבית דווקא באופרה של צ'יקובסקי, עם שילוב נדיר בין טקסט של פושקין בעזרת צ'יקובסקי ושילובסקי, אבל בלי ההתבדרות המשתפכת מסביב לעלילה אצל פושקין. הסרט של פינס צועד בכיוון הזה, אבל זה מתממש בשיא תפארתו אצל צ'יקובסקי שכמובן קדם לסרט. אני מציע לראות את הביצוע המופתי בהפקה של תיאטרון מרינסקי הרוסי, בניצוח ולרי גרגייב, בבימוי אלכסיי סטפניוק, עם יקתרין גונצ'רובה (טטיאנה), אנדריי בונדרנקו (אונייגין), יבגני אחמדוב (לנסקי), יקתרין סרגייבה (אולגה).

קשה ליצור אופרה ברוסית. באיטלקית זה מתבקש, בצרפתית זה נשמע טוב, גם בספרדית, אפילו באנגלית. בגרמנית זה ממש בעייתי, מחליל הקסם ועד וגנר, אך ברוסית זה נשמע ממש לא מתאים. למרות כמובן שהכל נובע מהדיעות הקדומות שלנו שהורגלו לשמוע את רוב האופרות ברפרטואר באיטלקית או בשפות רומניות, בלי לשבור את השיניים בשפות שקשה לשיר אותן אופראית, אם כי אין כמו שירי העם הרוסיים. יחד עם זאת, צ'יקובסקי מצליח לחולל נס והרוסית נשמעת מלודית ומתלבשת ככפפה ליד, אולי בגלל שהיה גם המלחין וגם הליברטיסט.

טוב, גם וגנר היה המלחין והליברטיסט, אבל אולי אנחנו היהודים אלרגיים לוגנר, למעט כמובן דניאל ברנבויס, שמנגן בשקיקה את יצירותיו וחש אמפטיה רבה לגרמנים שם הגיעה הקריירה שלו לשיא ואף זכיתי לשמוע אותו בברלין בקונצרט הטוב ביותר ששמעתי מעודי, והוא כמובן אזרח פלשתינאי נאמן, בלי לנטוש את אזרחותו הישראלית, הארגנטינאית ואף קיבל על הדרך גם אזרחות ספרדית, אם כי כבר שכחנו מזמן את גירוש ספרד. ייתכן ואני מתחיל להיות כמו פושקין, אם לא בכישרון אז בדיבורים לא קשורים, אולי בישר את הכתיבה בזרם התודעה...

יש באופרה של צ'יקובסקי הכל – רומנטיקה, המכתב של טטיאנה המדהים, עמקות רגשות ותובנות של הדמויות המרכזיות, מומנטים קומיים כמו דברי טריקה הצרפתי. אריות נהדרות של לנסקי, אולגה, אונייגין, הנסיך גרמין. בלטים נהדרים – ולס, מזורקה, פולונז. רגעים מרגשים עם האומנת, הוידוי של טטיאנה לאונייגין שהיא עדיין אוהבת אותו אך לא תהיה שלו לעולם. דואטים, קוארטטים, מקהלות, ריקודי איכרים, מקהלת עלמות, אפילו דו קרב. זו אופרה מושלמת, לאניני טעם, ואני מברך את האופרה הישראלית המעלה אותה בחודש הבא, בהצלחה!

<https://www.youtube.com/watch?v=E7Suj6PvGeY>